

O‘QITUVCHI VA TINGLOVCHI O‘RTASIDAGI MULOQOT JARAYONIDA TA’SIR USULLARI

Norqulov Akbar Farxodovich

O‘zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlari

Kichik mutaxassislar tayyorlash markazi

Qurollanish va otish sikli katta o‘qituvchisi

ANNOTATSIYA

Dars jarayoni asosan muloqot va o‘zaro ta’sirlar doirasida amalga oshadi. Ushbu jarayonni amalga oshirishning bir qancha usullari mavjud. Ushbu maqolada o‘qituvchi va tinglovchi o‘rtasidagi o‘zaro muloqotga ta’sir o‘tkazish usullari muhokama etiladi.

Kalit so‘zlar: muloqot, ta’sir, nutq, metod, psixologiya.

ABSTRACT

The teaching process is mainly carried out within the framework of communication and interactions. There are several ways to do this process. This article discusses the methods of influencing the interaction between the teacher and the listener.

Key words: communication, influence, speech, method, psychology.

KIRISH

O‘qituvchi va tinglovchi o‘rtasidagi muloqot murakkab psixologik hodisa hisoblanadi. Unda ko‘p jihatlarni inobatga olmoq lozim. O‘qituvchi bo‘lajak muloqotga oldindan tayyorlanmog‘i, ijobiy natijaga harakat qilmog‘i darkor. Nutq amaliyotida so‘zlarni tushuntirishning bir necha usullari ishlab chiqilgan. So‘zlarni izohlashning eng oqilona usuli bu mantiqiy ta’rif, ya’ni, eng yaqin jins va tur farqi orqali tushunchani aniqlashdir. Odatda, bu sinonim usul, ya’ni, tovush jihatidan farq qiladigan, ammo umumiy ma’noga ega so‘zlarni ishlatib tushuntirishdir. Ko‘pincha tavsiflash usuli ham qo‘llaniladi, bunda mavzu, tushuncha, hodisaning ma’nosini izohlash orqali tinglovchiga yetkaziladi. Ba’zan so‘zning ma’nosini tushuntirish uning etimologiyasiga (kelib chiqishi) murojaat qilish yaxshi usul hisoblanadi.

ADABIYOTLAR SHARHI

A.S. Pushkin aytgan: “Aniqlik va qisqalik nasrning birinchi fazilatlaridir”. Lakonizm - fikrni bayon qilishda aniqlik va ravshanlik - hamma uchun ham mavjud bo‘lmagan fazilatdir. Anton Pavlovich Chexov uni iste’dodga tenglashtirdi (“Qisqa ifoda - bu iste’dodga singildir”).

TADQIQOT METODOLOGIYASI VA EMPIRIK TAHLIL

Psixologik dalillardan foydalangan holda, bir narsani unutmash kerak: “Nutq etikasi suhbatdoshni ochiqdan ochiq ijtimoiy nizolarni keltirib chiqarishi mumkin bo‘lgan hissiyotlar bilan bir qatorda eng asosiy his-tuyg‘ularni haqorat qilishni taqiqlaydi”. Bunga g‘azab, ochko‘zlik, hasad, boshqalardan nafratlanish, qo‘rqoqlik, tajovuzkorlik va boshqalar kiradi”

Demonstratsiya yoki isbotlash usuli, “Buni qanday isbotlaymiz?” - bu tezisni dalillardan chiqarish uchun ishlatiladigan xulosalar to‘plami. Ajrimlarni nazariy asoslashga o‘rgangan mutaxassislar auditoriyasi uchun bu usul ko‘proq mos keladi.

Ushbu usul yordamida ba’zi umumiy pozitsiyalar rivojlangan va uning ostida maxsus ish olib boriladi, undan so‘ng umumiy yoki xususiy xulosa chiqariladi. Umumiy xonaning to‘g‘riligini isbot qilish kerak: agar u noto‘g‘ri bo‘lsa, unda xulosa noto‘g‘ri yoki hatto kulgili bo‘ladi. Ushbu fikrni aks ettirish uchun biz shoxlarning sofizmini (yunoncha sofisma – “to‘qima, ayyorlik”) misol qilib keltiramiz:

1-tezis: Men yo‘qotmagan narsam bor.

2-tezis: Men shoxlarni yo‘qotmadim.

Xulosa: Menda shoxlar bor.

“Dalillardan”, xususan umumiylikdan kelib chiqib, mulohaza yuritish induksiya hisoblanadi. Ushbu usul jozibador, deb hisoblanadi, ammo u ehtimollik tabiati bilan ishlaydi, ba’zan ushbu usul hodisa bilan bog‘liq barcha faktlar to‘plamini qamrab olishi qiyin. Mana bir misol: 1 ta bino: A firmasida buxgalter bir vaqtda ishlaydi. 2 to‘plam: B kompaniyasida buxgalter yarim kun ishlaydi. 3 to‘plam: S kompaniyasida buxgalter yarim kun ishlaydi. 4 to‘plam: D korxonasida buxgalter yarim kun ishlaydi. Xulosa: barcha firmalarning buxgalterlari yarim kunlik ishlamoqda. Agar siz barcha kerakli binolarni tahlil qilish imkoniyatiga ega bo‘lmasangiz, analogiya usulini - bir nechta hodisalarni taqqoslashni qo‘llash yaxshiroqdir. Bu usul mantiqiy nuqtai nazaridan bayonni isbotlashning eng qat’iy bo‘lmagan uslubi bo‘lsa ham, boshqa tinglovchilar uchun juda ta’sirli bo‘ladi. Buni taqqoslanadigan hodisalar eng muhim belgilarda o‘xshash bo‘lsa, amalga oshirish mumkin.

Ushbu usul, masalan, shifokorlar yoki qarindoshlar tomonidan bemorni “xuddi shu ishning yordami” bilan ishontirish uchun ishlatiladi. Reklama agentliklari ba’zi hollarda ushbu usulga murojaat qilishadi (agar biron-bir mahsulotga kimdir mos keladi deb hisoblansa, dori-darmon, oziq-ovqat mahsulotlarini reklama qilishadi). Ijobiy yoki salbiy misol bilan o‘z hamkasblarining mahsuldorligini oshirishni istagan menejerlar va boshqalar ham shunday yo‘l tutishi mumkin. “Misollar bo‘yicha” dalillar siyosatda ham mashhurdir. Ba’zan ma’ruzachi foydalanish vasvasasiga

tushadi sherikni ishonirish uchun barcha mavjud dalillardan foydalanishadi. Ammo idrokning bu xususiyati nima ko‘proq yaxshi degan savolga javob bermaydi!

Sharq donishmandlari hanuzgacha: *“Siz gapirdingiz, men esa ishondim. Siz takrorladingiz va men shubhalandim. Siz davom etdingiz, men esa tinglashni to‘xtatdim”*. Shuning uchun, ular aytganidek, hamma narsa moderatsiya – sinchkovlik bilan kuzatib borishda yaxshi bo‘ladi.

Tushuncha qanday hosil bo‘ladi? U ma’lum bir mantiqiy usullardan foydalanilgan holda hosil qilinadi. Bu usullar taqqoslash, analiz, sintez, abstraksiyalash, umumlashtirishlardan iborat. **Taqqoslash** yordamida predmetlar o‘zaro solishtirilib, ularning o‘xshash, umumiy tomonlari va bir-biridan farq qildiruvchi individual belgilari aniqlanadi. Taqqoslash analizni taqozo qiladi. Chunki predmetlarni yaxlit holda solishtirib bo‘lmaydi. Ular u yoki bu xossasiga ko‘ra taqqoslanishi kerak. Buning uchun u xossalar ajratilishi lozim. **Analiz** yordamida predmet fikran uni tashkil qiluvchi kismalar tomonlarga ajratilib, har qaysisi alohida urganiladi. **Sintez** analizga teskari usul bo‘lib, u analiz davomida ajratilgan qismlar, tomonlarni fikran birlashtirib, predmetni bir butun holiga keltirishdan iborat. Sintez bo‘lmasa predmet haqida yaxlit fikr hosil qilib bo‘lmaydi. Analiz va sintez uzviy bog‘liqdir. Tushuncha hosil qilish uchun predmetning yuqoridagi usullar bilan aniqlangan umumiy va individual belgilarining muhimlari ajratilishi, nomuhamlari chetlashtirilishi lozim. Bu esa **abstraksiyalash** yordamida amalga oshiriladi. Umumlashtirishda predmetlar ularning ayrim umumiy, muhim xususiyatlariga ko‘ra, sinflarga birlashtiriladi va shu tariqa bitta tushunchada bir jinsli predmetlarning barchasini fikr qilish imkoniyati yaratiladi.

XULOSA VA MUNOZARA

Shunday qilib, nutq ta’sirli, tushunarli va ravon bo‘lishi uchun quyidagilarga amal qilish lozim deb hisoblaymiz:

- nutq barcha jihatlarida to‘g‘ri bo‘lishi kerak;
- monotoniyadan qochish kerak;
- nutqning sur’atining o‘rtasiga yopishib oling;
- barcha tinglovchilar yaxshi tinglashi uchun baland ovozda gapirishingiz kerak

REFERENCES

1. Апресян Г.Р. Ораторское искусство.- М., 1978.
2. Aristotel Ritorika. - М., 1984.
3. Begmatov E. va b. “Adabiy norma va nutq madaniyati”. T. Fan. 1983.
4. Musaev K. Badiiy tarjima va nutq madaniyati. - T., O‘qituvchi. 1976.

5. Alisherovna, M. B. (2020). Comparative analysis of the English and Russian proverbs and sayings representating the concept" money". *Проблемы современной науки и образования*, (4-2 (149)), 43-45.
6. Sadikov, E. (2022). How pragmatic skills can help improve students' conversational skills. *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz)*, 24(24).
7. Sadikov, E. (2022). TIL O 'QITISHDA PRAGMATIKA MASALALARI: TA'RIFLAR, TANQIDLAR, TAHLILLAR VA TALQINLAR. *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz)*, 24(24).
8. Sadikov, E. (2022). РЕЧЕВЫЕ АКТЫ В УЗБЕКИСТАНЕ: ЭФФЕКТИВНЫЕ СПОСОБЫ ОБУЧЕНИЯ КОМПЛИМЕНТАМ. *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz)*, 25(25).
9. Tursunovich, S. E. (2023). Actual Issues of Teaching Pragmatic Competences to English Language Learners in Uzbekistan. *Miasto Przyszłości*, 31, 148-152.
10. Gafurov, B. Z. Similarities and differences of segment background options for Russian, Uzbek and English languages. *Monografia pokonferency jnascience, Research, development*, 26, 17-19.
11. Gafurov, B. Z. (2021). Medical terminology in advertising text. *Scientific reports of Bukhara State University*, 5(3), 30-40.
12. Zakirovich, G. B. (2020). Super-segment phonostylistics as the basis for studying the problems of accent variants of Russian nouns. *CREATION OF ETHNOGRAPHIES WITH POPULAR TRADITIONS*, 11(13), 39.
13. Gafurov, B. Z. (2021). Study of advertising texts in Russian on the topic of medical terminology. *International Journal of Progressive Sciences and Technologies (IJPSAT).-Indonesia*, 26(1), 586-590.
14. Gafurov, B. Z. (2020). ANALYSIS OF THE RELATIONSHIP OF MEDICAL TERMINOLOGY WITH SEGMENT PHONOSTYLISTICS OF THE NOUN IN RUSSIAN, UZBEK AND ENGLISH LANGUAGES. *Theoretical & Applied Science*, (1), 464-466.
15. Abdurahimova, D., & Mo'minov, S. (2022). O'ZBEK ANTROPONIMIYASI DIAXRON TADQIQI. *Eurasian Journal of Academic Research*, 2(13), 423-426.
16. Mirsobirovich, M. S. (2023). ISAJON SULTONNING O 'XSHATISHLARDAN FOYDALANISH MAHORATI. *BARQARORLIK VA YETAKCHI TADQIQOTLAR ONLAYN ILMIY JURNALI*, 3(1), 58-64.
17. Mirsobirovich, M. S., & Mo'ydinovna, J. R. S. (2023). TABIIY VA IJTIMOIIY EKOLOGIYANING MULOQOT XULQIGA TA'SIRI. *SCHOLAR*, 1(1), 58-63.